

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Кафедра правоохоронної та антикорупційної діяльності

КУРСОВА РОБОТА

з навчальної дисципліни «Актуальні питання кримінального права»

**на тему: Юрисдикція та процесуальні аспекти діяльності
Міжнародного кримінального суду.**

Виконав:

Шевченко В.П.

_Групи П-9-25-М1 ПрД-Н(1.6д)

**Спеціальність Правоохоронна
діяльність**

Керівник:

Пиняга Р.О. к.ю.н., доц.

Зміст

Вступ	3
Розділ 1. Теоретико-правові засади функціонування Міжнародного кримінального суду	6
1.1. Історичні передумови створення та правова природа МКС	6
1.2. Джерела міжнародного кримінального права	8
1.3. Основні функції та структура МКС	10
Розділ 2. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду	13
2.1. Матеріальна юрисдикція: види злочинів	13
2.2. Персональна, територіальна та темпоральна юрисдикція	14
2.3. Проблемні аспекти реалізації юрисдикції: міжнародна практика	15
Розділ 3. Процесуальні особливості діяльності Міжнародного кримінального суду	18
3.1. Початок провадження: ініціювання розслідувань	18
3.2. Стадії кримінального процесу в МКС	19
3.3. Права учасників процесу та забезпечення справедливого суду	21
Висновки	24
Список використаних джерел	26

Вступ

У сучасному глобальному контексті міжнародних відносин проблема забезпечення відповідальності за найтяжчі злочини проти людства стає дедалі нагальнішою. Збройні конфлікти, акти геноциду, масштабні порушення прав людини та воєнні злочини залишаються трагічною реальією для багатьох країн. У цьому зв'язку особливої актуальності набуває діяльність Міжнародного кримінального суду (МКС), першої постійно діючої міжнародної судової установи, створеної для забезпечення справедливості в справах, які зачіпають фундаментальні основи людської спільноти. МКС виконує не лише функцію кримінального переслідування, а й є невід'ємною складовою світової системи захисту прав людини та підтримки міжнародного правопорядку. Зростаюча увага міжнародної спільноти до функціонування МКС впливає з необхідності ефективних механізмів боротьби з безкарністю, особливо в контексті дій високопосадовців і військових командирів. Аналіз юрисдикційних та процесуальних засад роботи Суду дозволяє виявити як його сильні сторони, так і обмеження. В рамках триваючої військової агресії Російської Федерації проти України значущість МКС суттєво зросла, оскільки він виступає важливим інструментом міжнародної реакції на вчинені воєнні злочини. Це зумовлює необхідність глибшого вивчення компетенції й функціональних механізмів цієї інституції у світлі сучасного міжнародного неправосуб'єктного контексту.

Питання діяльності МКС уже висвітлювалися у працях провідних українських та зарубіжних науковців. Серед них можна виокремити такі авторитетні імена, як О. Задорожній, М. Гнатовський, В. Буткевич, А. Кассезе, К. Страменопуло й Л. Морган. У їхніх дослідженнях аналізуються теоретичні засади діяльності Суду, принципи міжнародної кримінальної відповідальності, а також забезпечення прав підозрюваних і обвинувачених. Однак окремі аспекти, зокрема практичні труднощі реалізації юрисдикції, оцінка ефективності початкових етапів розслідування, проблеми співпраці з державами і вплив

політичних чинників на незалежність Суду, потребують додаткового наукового осмислення.

Метою цієї курсової роботи є здійснення комплексного аналізу юрисдикційних та процесуальних аспектів функціонування Міжнародного кримінального суду з акцентом на визначенні ключових проблем у реалізації його компетенцій та пошуку шляхів підвищення ефективності роботи цієї установи.

Для досягнення поставленої мети виділено такі завдання дослідження:

1. Розкрити історичні передумови заснування та теоретичні принципи функціонування МКС.
2. Проаналізувати джерела міжнародного кримінального права, які регламентують юрисдикцію та процесуальні механізми Суду.
3. Оцінити особливості та обмеження матеріальної, персональної, територіальної й часової юрисдикції МКС.
4. Дослідити специфіку процесуальної діяльності Суду на різних етапах від ініціації справи до ухвалення вироку.
5. Виокремити основні виклики для МКС в умовах сучасних міжнародно-правових відносин.
6. Запропонувати шляхи вдосконалення співпраці між державами і Судом та механізми підвищення його ефективності.

Об'єктом дослідження виступають міжнародно-правові відносини у сфері кримінального судочинства на рівні глобальної спільноти.

Предметом даного дослідження є юрисдикція та процесуальні механізми, які визначають особливості функціонування Міжнародного кримінального суду. Методологічна основа дослідження:

У роботі застосовано комплексний підхід, що спирається на використання як загальнонаукових, так і спеціальних правових методів. Зокрема, використано історико-правовий метод для дослідження еволюції міжнародного кримінального судочинства, формально-юридичний метод для аналізу нормативно-правових актів, порівняльно-правовий метод для співставлення

діяльності Міжнародного кримінального суду з іншими міжнародними трибуналами. Також застосовано системний підхід для виявлення взаємозв'язків між різними процесуальними аспектами діяльності суду.

Структура роботи: курсова робота складається з вступу, трьох розділів із відповідними підрозділами, висновків і списку використаних джерел.

Розділ 1. Теоретико-правові засади функціонування Міжнародного кримінального суду

1.1. Історичні передумови створення та правова природа Міжнародного кримінального суду

Ідея створення постійного міжнародного судового органу, здатного притягувати осіб до відповідальності за найтяжчі злочини проти людства, виникла ще на початку XX століття. Уперше серйозні обговорення цієї концепції відбулися після завершення Першої світової війни на Паризькій мирній конференції 1919 року, де було запропоновано судити лідерів держав за розв'язання війни та інші тяжкі порушення міжнародного права. Однак тогочасні політичні обставини та незгода між країнами-переможницями унеможливили реалізацію цих планів. Прорив стався після Другої світової війни, коли в серпні 1945 року на підставі Лондонської угоди Сполучені Штати Америки, Радянський Союз, Велика Британія та Франція заснували Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі. Цей процес став історичним, адже вперше високопоставлених діячів переможеної держави судили не лише за воєнні злочини, але й за злочини проти людяності та геноцид. Подібний трибунал був створений у Токіо для розгляду відповідальності японського керівництва. Незважаючи на те, що обидва судові органи були тимчасовими та залежали від волі держав-переможниць, вони заклали фундамент міжнародної кримінальної юстиції та створили прецеденти для майбутніх правових механізмів. [1]

Після цього ідея встановлення постійного судового органу була фактично заморожена через напруженість у період холодної війни та геополітичні суперечності. Її повернення до порядку денного стало можливим у 1990-х роках завдяки трагічним подіям в колишній Югославії та геноциду в Руанді. У відповідь Рада Безпеки ООН заснувала два спеціальні трибунали: Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії (1993) та Міжнародний трибунал щодо Руанди (1994). Хоча їхня діяльність продемонструвала ефективність у вирішенні конкретних конфліктів, тимчасовий характер і обмежена юрисдикція таких органів виявили їхні недоліки.

Накопичений досвід спонукав міжнародну спільноту до створення більш універсального механізму. У результаті багаторічних переговорів, проведених під егідою ООН, у червні–липні 1998 року відбулася дипломатична конференція в Римі, де 17 липня було ухвалено Римський статут Міжнародного кримінального суду. Зі 120 учасників конференції переважна більшість проголосувала за його прийняття: лише 21 держава утрималася, а семеро (зокрема Китай, США та Ізраїль) висловилися проти. Статут набув чинності 1 липня 2002 року після ратифікації його необхідними 60 державами, започаткувавши діяльність першого у світі постійного міжнародного кримінального суду. На відміну від *ad hoc* трибуналів, [2]

Міжнародний кримінальний суд (МКС) є незалежною інституцією, заснованою на базі міжнародного договору — Римського статуту. Суд має штаб-квартиру в Гаазі та функціонує без прямої залежності від ООН, хоча Рада Безпеки може передавати йому окремі справи. Діяльність МКС ґрунтується на принципі комплементарності: він втручається лише тоді, якщо національні суди не здатні або не бажають здійснювати правосуддя у справах про геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини чи (з 2018 року) злочин агресії.

Отже, заснування Міжнародного кримінального суду стало важливим етапом у більш ніж столітньому прагненні світової спільноти подолати безкарність за найтяжчі злочини. Це не просто черговий судовий орган, а значний крок до універсалізації принципів справедливості, де відповідальність визначається незалежно від політичної ваги держави чи статусу особи. Водночас Суд усе ще стикається з численними викликами — від обмеженої кількості країн-учасниць до впливу політичного тиску та труднощів із виконанням ухвалених рішень.

1.2. Джерела міжнародного кримінального права

Міжнародне кримінальне право, як автономна галузь міжнародного публічного права, використовує досить унікальну систему джерел. На відміну від національного права, де джерела зазвичай чітко визначені в конституціях, кодексах чи законах, у цій сфері спостерігається значно більша гнучкість: тут переплітаються писані норми, звичаї, загальні принципи права та навіть судова практика. Найвищий щабель у цій системі займає Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС) 1998 року. Цей документ слугує фундаментом для діяльності МКС, визначаючи перелік міжнародних злочинів (геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії), юрисдикційні правила, процедурні механізми, а також права і обов'язки обвинувачених та потерпілих.

Статут доповнюється такими документами, як Елементи злочинів і Правила процедури та доказування. Разом вони складають первинне джерело правової бази, яке Суд застосовує насамперед. Далі в ієрархії йдуть міжнародні договори. Особливе значення серед них мають Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року, чотири Женевські конвенції 1949 року разом із їхніми Додатковими протоколами, Конвенція про незастосування строків давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності, а також інші регіональні та спеціалізовані угоди. Ці нормативні акти часто слугують основою для уточнення складів окремих злочинів або врегулювання процедурних питань.

Міжнародне звичаєве право має велике значення, адже його норми діють незалежно від того, чи ратифікувала окрема держава відповідний міжнародний договір. Заборона таких дій, як геноцид, тортури, злочини проти людяності чи серйозні порушення законів і звичаїв війни, вже давно визнана нормами звичаєвого права, які є обов'язковими для всіх суб'єктів міжнародного права. У випадках, коли договірне регулювання є недостатнім або потребує додаткового тлумачення, звичаї відіграють ключову роль у заповненні прогалін. Значущими також є загальні принципи права, які визнаються цивілізованими націями. Серед них основоположні засади, такі як *nullum crimen sine lege* (немає злочину без

закону), персональна відповідальність, презумпція невинуватості, заборона зворотної сили кримінального закону, право на справедливий судовий розгляд, принцип пропорційності покарання та інші. Ці принципи беруть своє коріння з різних правових систем світу, і суд щоразу враховує, щоб їх застосування не суперечило Статуту та встановленим міжнародним стандартам. Хоча судова практика не утворює обов'язкових прецедентів у класичному розумінні, вона має суттєвий авторитет. Рішення таких установ, як Нюрнберзький і Токійський трибунали, Міжнародний трибунал для колишньої Югославії (МТКЮ), Міжнародний трибунал по Руанді (МТР), а також самого Міжнародного кримінального суду (МКС), слугують вагомим орієнтиром у тлумаченні норм міжнародного права. До того ж Статут прямо дозволяє Суду звертатися до принципів і правил, викладених у його попередніх судових рішеннях.[3]

Наукові праці провідних фахівців у галузі міжнародного кримінального права мають суттєве допоміжне значення. Вони сприяють уточненню змісту норм права, що є особливо важливим у випадках вирішення спірних питань тлумачення або подолання нормативних прогалин.

Однією з ключових характеристик системи джерел Міжнародного кримінального суду є чітко визначена ієрархія, закріплена в положеннях статті 21 Римського статуту. У цій ієрархії на перше місце висуваються сам Статут, Елементи складу злочинів і Правила процедури та доказування.

Другий рівень займають міжнародні договори та принципи міжнародного права, включно з відповідними нормами звичаєвого права.

Третій рівень представлених джерел стосується загальних принципів права, які запозичуються із національних правових систем. Усі ці елементи повинні відповідати міжнародно визнаним стандартам у сфері прав людини та гарантувати відсутність дискримінацій. Запропонована структура джерел забезпечує динамічність і гнучкість міжнародного кримінального права, дозволяючи йому адаптуватися до сучасних викликів у глобальному контексті.

При цьому зберігається дотримання фундаментальних принципів законності та справедливості, що становлять підвалини міжнародного правосуддя.[4]

1.3. Основні функції та структура Міжнародного кримінального суду

Міжнародний кримінальний суд (МКС) є першою постійною міжнародною судовою установою, створеною для притягнення до відповідальності за найважчі злочини, що мають глобальне значення: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та агресію. Його робота ґрунтується на Римському статуті 1998 року, який набув чинності 1 липня 2002 року. Суд виконує роль додаткової інстанції, втручаючись лише у випадках, коли національні суди або не бажають, або не можуть розслідувати й судити відповідні злочини належним чином.

Основні завдання МКС спрямовані на зміцнення міжнародної справедливості. Насамперед, Суд виконує судову функцію: він розслідує справи, проводить кримінальне переслідування та виносить рішення щодо особистої відповідальності за міжнародні злочини. МКС уповноважений ухвалювати вироки, призначати покарання у вигляді позбавлення волі до 30 років або довічного ув'язнення, а також приймати рішення про репарації для жертв у формі компенсацій, відшкодування чи відновлення прав. Окрім цього, МКС має важливу превентивну роль. Існування незалежного постійного суду, що може притягнути до відповідальності навіть глав держав чи високопосадовців, має значний стримуючий ефект. Це демонструє, що ні високий статус, ні політична влада не можуть служити захистом від відповідальності. Такий підхід закладає підвалини нової правової культури в глобальному контексті.[5]

Ще однією ключовою функцією Суду є нормотворчість. Тлумачення положень Римського статуту, визначення елементів злочинів та встановлення процедурних правил сприяють розвитку міжнародного кримінального права. Прецеденти та рішення МКС стають орієнтирами для національних судів, допомагають уніфікувати законодавство країн-учасниць та укріплювати загальні стандарти правосуддя.

Організаційна структура МКС побудована для забезпечення незалежності, розподілу повноважень та ефективності його функціонування. Судові палати складаються з трьох основних рівнів:

- Палати попереднього провадження, які оцінюють обґрунтованість висунутих обвинувачень, видають ордери на арешт і санкціонують проведення розслідувань.

- Судові палати, призначені для розгляду справ по суті з метою встановлення провини або невинуватості. - Апеляційна палата, що переглядає рішення нижчих інстанцій та гарантує узгодженість судової практики.

Офіс Прокурора є незалежним органом, відповідальним за попереднє вивчення справ, проведення розслідувань, збір доказів та підтримку обвинувачення у процесі судового розгляду. Прокурор разом із його заступниками обирається Асамблеєю держав-учасниць строком на дев'ять років без можливості переобрання.

На початок 2026 року Офіс Прокурора тимчасово очолюють заступники прокурора (Nazhat Shameem Khan та Mame Mandiaye Niang), які виконують ці обов'язки після того, як головний прокурор Karim Khan взяв адміністративну відпустку у травні 2025 року через зовнішнє розслідування ООН щодо звинувачень у неналежній поведінці. Секретаріат відповідає за організаційне та адміністративне забезпечення роботи: ведення документації, управління логістикою засідань, забезпечення безпеки учасників процесу, контроль фінансів і кадрових питань.

Відділ підтримки жертв і свідків є важливим складником структури МКС, що вирізняє його серед попередніх тимчасових трибуналів. Цей підрозділ забезпечує психологічну, медичну, правову підтримку й організовує заходи захисту для свідків та потерпілих. Асамблея держав-учасниць має управлінські та наглядові функції, не будучи судовим органом. Серед її повноважень — обрання суддів (18 осіб з терміном каденції 9 років), призначення прокурора та його заступників, схвалення бюджету, внесення змін до Статуту та моніторинг

загальної політики Суду. У 2025 році Асамблея активно порушувала питання щодо невиконання рішень Суду, введення санкцій проти його посадовців окремими державами, а також обговорювала реструктуризацію органу та посилення гарантій незалежності Суду. МКС має головний офіс у Гаазі (Нідерланди) та представництва в кількох країнах, де здійснюються розслідування. Крім того, функціонує Ляйзон-офіс при ООН у Нью-Йорку. Робочими мовами Суду є англійська та французька, а офіційними — арабська, китайська, російська та іспанська.

Взаємодія з міжнародною спільнотою Міжнародний кримінальний суд не має власних правоохоронних чи військових структур, а його ефективність значною мірою залежить від підтримки держав-учасниць, які зобов'язані здійснювати арешти підозрюваних, надавати докази та виконувати судові рішення. Суд активно співпрацює з Організацією Об'єднаних Націй на основі довірчої угоди, а також з регіональними організаціями, громадськими ініціативами та правозахисними структурами. Водночас Суд стикається з низкою викликів, серед яких політичний тиск, санкції з боку впливових держав, систематичне невиконання ордерів на арешт та обмежена універсальність юрисдикції — адже не всі країни приєдналися до Статуту. Ці труднощі роблять Міжнародний кримінальний суд не просто правовою установою, а символом глобального прагнення до справедливості, де неприпустимість найтяжчих злочинів не залежить від соціального статусу чи походження. У сучасному світі, особливо на тлі триваючих збройних конфліктів, значення Суду помітно зростає. Він стає одним із основних механізмів захисту людських цінностей і запобігання новим трагедіям.[5]

Розділ 2. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду

2.1. Матеріальна юрисдикція: види злочинів

Матеріальна юрисдикція Міжнародного кримінального суду (МКС) визначає коло злочинів, розслідування та розгляд яких входить до його компетенції. Римський статут чітко окреслює чотири категорії найтяжчих злочинів, які вважаються такими, що становлять загрозу для всього міжнародного співтовариства, порушують фундаментальні норми міжнародного права та не підлягають забуттю.

Першим видом є злочин геноциду. Це навмисне знищення, повністю або частково, національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої. Геноцид може виявлятися у вбивствах членів групи, заподіянні серйозної шкоди здоров'ю, навмисному створенні умов, розрахованих на фізичне знищення, примусовому перешкоджанні народженню або примусовому переміщенні дітей до іншої групи. Особливістю злочину є необхідність доведення наміру знищити певну групу — так званий «геноцидний умисел».

Другим видом є злочини проти людяності, які охоплюють широкомасштабні або систематичні напади на цивільне населення з метою переслідування за політичними, національними, расовими, етнічними, культурними, релігійними або іншими ознаками. Серед таких злочинів — вбивства, поневолення, депортація, тортури, зґвалтування, насильницьке зникнення осіб, апартеїд тощо. Особливість цієї категорії полягає в системності або масштабності злочинних дій.

Третьою категорією є воєнні злочини. Вони включають порушення норм міжнародного гуманітарного права, встановлених Женевськими конвенціями та звичаями війни. Це зокрема вбивства військовополонених, напад на цивільні об'єкти, застосування забороненої зброї, використання дітей-солдатів, руйнування культурних пам'яток та об'єктів, що не мають військової необхідності. На відміну від попередніх, воєнні злочини можуть бути вчинені як у міжнародних, так і у неміжнародних збройних конфліктах.[6]

Четвертою, найпізніше введеною до юрисдикції Суду категорією, є злочин агресії. Йдеться про використання збройної сили однією державою проти

суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави, що порушує Статут ООН. До прикладів агресії належать вторгнення, анексія, блокада портів, масовані авіаудари тощо. Цей злочин є особливо політично чутливим, оскільки прямо стосується дій державного керівництва.

Матеріальна юрисдикція МКС є строго обмеженою, що обумовлено як юридичними рамками, так і прагненням уникнути надмірного втручання в національну компетенцію держав. Проте вона охоплює найтяжчі форми міжнародної злочинності, які мають потенціал завдати невинної шкоди як окремим суспільствам, так і людству загалом.

2.2. Персональна, територіальна та темпоральна юрисдикція

Окрім матеріального охоплення, Міжнародний кримінальний суд (МКС) функціонує в рамках персональної, територіальної та темпоральної юрисдикції, які визначають межі його повноважень щодо осіб, місця вчинення злочину та періоду, у який цей злочин був скоєний.

Персональна юрисдикція МКС поширюється виключно на фізичних осіб. На відміну від ряду інших міжнародних органів, Суд не має повноважень розглядати справи проти держав, корпорацій чи організацій. Одним із ключових принципів Римського статуту є принцип індивідуальної кримінальної відповідальності: будь-яка особа, незалежно від посадового статусу, може бути притягнута до відповідальності, якщо вона причетна до вчинення одного з передбачених Статутом злочинів.

Згідно зі статтею 27 Римського статуту, посадовий імунітет не звільняє від відповідальності. Тобто президент, прем'єр-міністр, міністр оборони чи будь-який інший високопосадовець не може уникнути переслідування лише на підставі своєї офіційної посади. Такий підхід є революційним кроком у розвитку міжнародного кримінального права та свідчить про рівність усіх перед законом.

Територіальна юрисдикція МКС застосовується до злочинів, які:

- були вчинені на території держави-учасниці Римського статуту, або

- були вчинені громадянином такої держави,
- або якщо юрисдикція була прийнята державою *ad hoc*. [7]

Крім того, у випадках, коли злочин не охоплюється цими критеріями, юрисдикція може бути розширена за рішенням Ради Безпеки ООН, що передає справу на розгляд Суду відповідно до глави VII Статуту ООН. Такий механізм було застосовано, наприклад, у випадках з Суданом та Лівією.

Темпоральна (часова) юрисдикція МКС є недопустимо зворотною. Тобто Суд не має права розглядати справи про злочини, вчинені до набуття чинності Римським статутом — 1 липня 2002 року. У випадку, коли держава приєднується до Статуту пізніше, юрисдикція Суду починає діяти тільки з моменту набуття ним чинності для цієї конкретної держави, якщо вона не подає декларацію про ретроактивне визнання юрисдикції (за статтею 12(3)).

Зазначені параметри юрисдикції формують основу правової легітимності МКС. Вони не лише встановлюють межі його втручання у справи держав, але й забезпечують баланс між принципом невтручання у внутрішні справи та необхідністю ефективного міжнародного правосуддя.

2.3. Проблемні аспекти реалізації юрисдикції: міжнародна практика

Незважаючи на чітко окреслені положення Римського статуту, які визначають юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (МКС), їхня реалізація на практиці супроводжується значними труднощами. Ці проблеми стосуються як правової сфери, так і політичних та організаційних аспектів. Ефективне функціонування МКС суттєво залежить від співпраці держав, політичної підтримки, наявності фінансових і кадрових ресурсів, а також готовності міжнародної спільноти визнавати його авторитет. Однією з найбільш серйозних проблем залишається обмежене географічне охоплення юрисдикції Суду. Станом на кінець 2025 року Римський статут ратифікували понад 120 країн. Проте значна частина впливових держав, серед яких Китай, Росія, Індія, Ізраїль та Сполучені Штати Америки, не приєдналися до нього. Це обмежує

можливість притягнення до відповідальності осіб, які користуються захистом таких держав або діють на їхній території. Відсутність універсального членства створює нерівність у сфері міжнародної кримінальної юстиції. Додатковою серйозною перешкодою є небажання окремих країн виконувати рішення Суду, особливо щодо арештів. Наприклад, у період з 2009 по 2015 роки МКС видав ордер на арешт президента Судану Омара аль-Башира. Проте низка країн — учасниць Римського статуту — відмовилася затримати його під час офіційних візитів, аргументуючи це політичними міркуваннями або дотриманням дипломатичних зобов'язань. Такі випадки наочно демонструють відсутність дієвого механізму примусу до виконання рішень Суду.[8]

Політичний аспект юрисдикції Міжнародного кримінального суду залишається одним із найбільш суперечливих питань. Скептики часто звинувачують Суд у вибірковості, акцентуючи на тому, що його увага зосереджується переважно на африканських конфліктах, тоді як злочини в інших частинах світу залишаються поза фокусом. Це породило в деяких країнах Африки уявлення, що МКС є інструментом геополітичного впливу Заходу. Як наслідок, окремі держави залишили Римський статут або обмежили співпрацю з Судом. Особливу стурбованість викликає юрисдикція щодо злочину агресії, яка почала діяти лише у 2018 році. Її впровадження має суттєві обмеження: по-перше, такі справи можуть розглядатися лише стосовно країн-учасниць, які ратифікували відповідні поправки; по-друге, постійні члени Ради Безпеки ООН можуть заблокувати переслідування шляхом накладення вето. Ця ситуація практично виключає можливість притягнення до відповідальності за агресію великих держав або їхніх союзників. На тлі українсько-російської війни питання роботи Суду отримало особливу актуальність. Україна не є повноправною стороною Римського статуту, однак визнала юрисдикцію Суду через заяви у 2014 та 2015 роках. Це дозволило МКС розпочати розслідування подій на території України. У 2023 році Суд видав ордер на арешт президента Росії Володимира Путіна через незаконне переселення дітей із захоплених територій. Однак

перспективи реалізації цього ордеру виглядають незначними без активної підтримки інших держав. Не можна ігнорувати й технічні складнощі, які супроводжують процес розслідування: обмежений доступ до місць скоєння злочинів, дефіцит доказової бази, ризики для свідків і недостатнє фінансування Офісу Прокурора. Усі ці фактори суттєво сповільнюють розгляд справ і підбивають довіру до МКС як оперативного й ефективного правосудного інструменту. Таким чином, хоча МКС залишається важливим елементом системи міжнародного правосуддя, його ефективність значною мірою залежить від політичної підтримки держав, належного ресурсного забезпечення та реформування окремих положень Римського статуту. Лише вирішення цих проблем може наблизити реалізацію принципу невідворотності міжнародної кримінальної відповідальності до повної реальності.

Розділ 3. Процесуальні особливості діяльності Міжнародного кримінального суду

3.1. Початок провадження: ініціювання розслідувань

Міжнародний кримінальний суд (МКС), діючи в межах своєї юрисдикції, не лише здійснює розгляд справ, але й самостійно ініціює кримінальне провадження. Питання відкриття розслідування є одним із найбільш критичних етапів діяльності Суду, адже саме на цьому етапі визначається, чи матиме подія міжнародно-правову оцінку, чи залишиться поза увагою правосуддя.

Римський статут передбачає три основні механізми початку розслідування:

1. Передача справи державою-учасницею. Будь-яка держава, яка є стороною Римського статуту, може подати до Офісу Прокурора інформацію про злочини, що, на її думку, підпадають під юрисдикцію МКС. Це відкриває можливість для розслідування подій як на власній території, так і в інших державах — за умови дотримання юрисдикційних

критеріїв. Наприклад, такі подання неодноразово здійснювались з боку африканських країн.

2. Передача справи Радою Безпеки ООН. Відповідно до статті 13(b) Римського статуту, Рада Безпеки має повноваження передати справу на розгляд МКС, навіть якщо злочин вчинено на території держави, яка не є учасницею Статуту. Це стало можливим завдяки інтеграції діяльності Суду у систему колективної безпеки. Такі випадки мали місце щодо ситуацій у Дарфурі (Судан) та Лівії. Однак політична складова роботи Ради Безпеки, зокрема право вето постійних членів, часто блокує ухвалення рішень про передачу справ.

3. Власна ініціатива Прокурора (*proprio motu*). Найцікавішим і найбільш дискусійним є механізм, за яким Прокурор МКС може самостійно ініціювати розслідування, якщо володіє достатньою інформацією про ймовірне вчинення злочину. Проте, згідно зі статутною процедурою, для початку повноцінного розслідування в такому випадку необхідно отримати дозвіл Палати попереднього провадження. Це створює додатковий механізм контролю, який забезпечує стриманість і об'єктивність діяльності Прокурора.[9]

На етапі попереднього вивчення справи Прокурор здійснює аналіз інформації з відкритих джерел, звітів ООН, неурядових організацій, державних заяв і навіть свідчень окремих осіб. Основною метою цього етапу є встановлення наявності обґрунтованих підстав для початку розслідування, зокрема перевірка юрисдикційних критеріїв, допустимості та інтересів правосуддя.

Варто зазначити, що навіть після початку розслідування Суд не обов'язково висуває обвинувачення — це залежить від обсягу доказів та юридичної оцінки ситуації. Іноді провадження закривається ще на етапі попереднього розгляду через недостатність підстав або недоцільність подальшого переслідування.

Таким чином, процедура ініціювання розслідувань у МКС побудована на балансі між незалежністю Прокурора та процесуальними гарантіями

об'єктивності. Це забезпечує як ефективність кримінального переслідування, так і захист від політично вмотивованих дій.

3.2. Стадії кримінального процесу в МКС

Кримінальний процес у Міжнародному кримінальному суді (МКС) має особливу структуру, відмінну як від національних правових систем, так і від інших міжнародних трибуналів. Його побудовано з урахуванням принципів справедливості, змагальності та процесуального балансу, що забезпечує як ефективне переслідування винних, так і належний захист прав обвинувачених.

Процес проходить через кілька чітко окреслених стадій:

1. Попереднє вивчення справи (preliminary examination)

На цьому етапі Офіс Прокурора оцінює інформацію щодо можливого вчинення злочинів, які підпадають під юрисдикцію МКС. Аналізується наявність юрисдикційних підстав, серйозність злочинів, допустимість справи, а також її відповідність інтересам правосуддя. Якщо результати попереднього аналізу є достатніми, розпочинається офіційне розслідування.

2. Розслідування (investigation)

На цій стадії здійснюється збирання доказів, проведення допитів свідків і жертв, обшук, вилучення інформації, а також підготовка до висунення обвинувачення. Прокурор формує справу, яка повинна відповідати критеріям обґрунтованості для подальшого розгляду. Якщо Прокурор вважає, що є достатньо доказів, він звертається до Палати попереднього провадження із запитом на видачу ордера на арешт або повістки до суду.

3. Попереднє провадження (pre-trial)

Ця стадія забезпечує контроль за обґрунтованістю обвинувачення та дотриманням прав сторін. Вирішується питання про підтвердження

обвинувачення, що дозволяє справі перейти до повного судового розгляду. Також у цей період розглядаються питання щодо умов утримання під вартою, допуску захисту, захисту свідків тощо.

4. Судовий розгляд (trial)

Це основна стадія процесу, де обвинувачення і захист представляють свої аргументи, докази, допитують свідків, а Суд оцінює усі матеріали справи. Рішення ухвалюється більшістю суддів Судової палати на підставі доведеності вини «поза розумним сумнівом». Суд може визнати особу винною або невинною.

5. Апеляційний перегляд (appeal)

Якщо сторона не погоджується з рішенням, вона може оскаржити його до Апеляційної палати. Апеляція може стосуватись як юридичних, так і фактичних підстав. Апеляційна палата має право залишити рішення без змін, скасувати його або призначити новий розгляд.

6. Виконання вироку (enforcement of sentence)

Після набрання вироком законної сили Суд координує виконання покарання. МКС не має власних пенітенціарних установ, тому домовляється з державами про відбування покарання. При цьому забезпечується дотримання стандартів прав людини.

7. Ревізія справи (revision)

У виключних випадках, якщо з'являються нові факти, що можуть вплинути на вирок, допускається перегляд справи. Це додатково гарантує справедливість і гнучкість процесу.

Таким чином, кримінальний процес у МКС — це складна, багаторівнева процедура, що забезпечує баланс між ефективним кримінальним переслідуванням і захистом прав усіх учасників провадження. Кожна стадія

виконує окрему функцію, формуючи систему міжнародного правосуддя, яка прагне до об'єктивності, прозорості та гуманності.[10]

3.3. Права учасників процесу та забезпечення справедливого суду

Фундаментальним принципом функціонування Міжнародного кримінального суду (МКС) є забезпечення справедливого, неупередженого та публічного судового розгляду, відповідно до міжнародних стандартів прав людини. Усі учасники процесу — обвинувачені, потерпілі, свідки, представники сторін — мають чітко визначені права, що гарантують баланс інтересів і рівність сторін.

Права обвинуваченого

Римський статут надає обвинуваченому широкий спектр процесуальних гарантій, що відображають кращі демократичні традиції кримінального права:

- Презумпція невинуватості — кожна особа вважається невинною, доки її вина не буде доведена у встановленому порядку. Це один із ключових принципів, що пронизує весь процес.
- Право знати суть обвинувачення — обвинувачена особа має бути детально повідомлена про суть, характер та підстави обвинувачення, що дає змогу ефективно готувати захист.
- Право на захист — обвинувачений має право користуватися допомогою адвоката з моменту першого допиту. Якщо особа не може собі дозволити адвоката, його призначає Суд за рахунок коштів МКС.
- Право не свідчити проти себе — жодна особа не може бути примушена до зізнання у вчиненні злочину або до самообвинувачення.
- Право на переклад — усі процесуальні документи та засідання мають бути доступні мовою, якою володіє обвинувачений.[11]

Права потерпілих та свідків

Особливістю процесу в МКС є активна участь потерпілих — не лише як свідків, а й як окремої сторони, що може подавати заяви, надавати інформацію, виступати в судових засіданнях через представників. Суд також може ухвалити рішення про компенсацію потерпілим у випадку визнання вини обвинуваченого.

Свідки, зокрема жертви насильства, мають право на захист, що включає:

- забезпечення анонімності (за потреби);
- фізичну безпеку (в тому числі програму переселення);
- психологічну підтримку;
- право не свідчити у випадках, коли це суперечить нормам моралі, сімейної етики чи може завдати шкоди свідкові або його родині.

Забезпечення справедливості суду

МКС діє на засадах незалежності, неупередженості та публічності. Судді обираються Асамблеєю держав-учасниць із врахуванням професійного досвіду, географічного представництва та гендерного балансу. Процес ухвалення рішень відбувається колегіально та з належним мотивуванням.

Важливим елементом забезпечення справедливості є прозорість процесу. Засідання Суду, як правило, є відкритими, транслуються онлайн та супроводжуються офіційними звітами. Водночас, за потреби, можуть застосовуватись заходи щодо конфіденційності — зокрема в інтересах безпеки свідків або обвинувачених.

Таким чином, процесуальні гарантії у діяльності МКС відповідають високим стандартам міжнародного права та прав людини. Це підкреслює не лише правовий, а й моральний авторитет Суду як інституції глобального правосуддя.[12]

Висновки

Міжнародний кримінальний суд, створений на основі Римського статуту, є результатом тривалої роботи міжнародного співтовариства над формуванням ефективного інструменту для притягнення до відповідальності за найтяжчі злочини, що становлять загрозу миру, безпеці та стабільності у світі. Дослідження показують, що МКС виконує унікальну роль: він не лише розглядає справи про геноцид, злочини проти людяності, військові злочини та злочин агресії, але й сприяє утвердженню нової системи міжнародної правосвідомості,

побудованої на принципі невідворотності покарання, незалежно від статусу чи рангу особи.

Юрисдикція МКС є багатовимірною та охоплює матеріальний, територіальний, персональний і часовий аспекти. Такий підхід забезпечує гнучкість у роботі Суду та водночас чітке визначення його функцій. Особливу увагу слід звернути на те, що Суд акцентує діяльність на індивідуальній кримінальній відповідальності, оскільки саме окремі особи, а не держави, виконують злочини. Процесуальна система МКС гармонійно поєднує риси континентальної та англо-саксонської правових систем, що сприяє забезпеченню високих стандартів справедливості, рівності сторін і принципу змагальності. Суд дотримується фундаментальних норм справедливого судового розгляду, таких як право на захист, презумпція невинуватості, залучення постраждалих до провадження та захист свідків.

Проте практика реалізації юрисдикційних повноважень МКС стикається з серйозними викликами. Серед головних проблем - обмежене коло країн-учасниць Римського статуту, відсутність власного механізму примусу до виконання рішень, вибірковість у переслідуванні злочинів у різних регіонах світу та труднощі у застосуванні юрисдикції до злочинів агресії. Значним ускладненням для роботи Суду є також політичні чинники, які подекуди стають перепорою для повної реалізації міжнародного правосуддя. У контексті України варто зазначити, що, попри те що країна поки не є повноправною стороною Римського статуту, вона добровільно визнала юрисдикцію МКС стосовно подій, пов'язаних із збройним конфліктом на сході країни та окупацією Криму. Це свідчить про прагнення України до забезпечення справедливості правовими шляхами і створює важливий прецедент для інших держав у схожих ситуаціях.

Беручи до уваги все вищезазначене, можна дійти висновку, що Міжнародний кримінальний суд є ключовою інституцією у сфері міжнародного кримінального права, хоча його діяльність залишається недосконалою. Рівень ефективності цього судового органу залежить не лише від внутрішньої структури та

функціонування процесуальних механізмів, але й від готовності держав співпрацювати, визнавати його юрисдикцію та забезпечувати виконання ухвалених ним рішень. Майбутнє розвитку Міжнародного кримінального суду пов'язане з усуненням поточних недоліків, удосконаленням механізмів взаємодії з державами, а також із послідовною й активною підтримкою з боку міжнародної спільноти. Остання повинна усвідомлювати нагальну важливість забезпечення принципів глобальної справедливості.

Список використаних джерел

1. Навчальна та наукова література

1. Буткевич В. О. Міжнародне кримінальне право : навч. посіб. — Київ : Юрінком Інтер, 2019. — 384 с.
2. Гнатовський М. П. Міжнародне кримінальне правосуддя: теорія і практика : монографія. — Львів : Право, 2020. — 412 с.

3. Задорожній О. В. Міжнародне кримінальне судочинство: юрисдикція та процесуальні аспекти : монографія. — Харків : Право, 2021. — 368 с.
4. Іваненко Ю. С. Юрисдикція МКС: сучасні виклики та перспективи // Міжнародне право. — 2022. — № 1. — С. 89–106.
5. Кравченко С. І. Римський статут і Україна: проблеми імплементації // Юридична Україна. — 2020. — № 9. — С. 14–21.
6. Петренко Н. П. Реалізація юрисдикції Міжнародного кримінального суду // Право і суспільство. — 2020. — № 3. — С. 58–73.
7. Шевченко Л. В. Процесуальні гарантії в діяльності Міжнародного кримінального суду // Юридичний науковий електронний журнал. — 2022. — № 5. — С. 120–134.
8. Яковенко Р. І. Відповідальність за воєнні злочини у міжнародному праві // Вісник НАПрН України. — 2021. — № 2. — С. 102–117.

2. Навчальна та наукова література

9. Cassese A. *International Criminal Law*. — Oxford : Oxford University Press, 2018. — 512 p.
10. Cryer R., Friman H., Robinson D., Wilmshurst E. *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*. — Cambridge : Cambridge University Press, 2019. — 620 p.
11. Morgan L. *International Criminal Justice: Law and Practice*. — Cambridge : Cambridge University Press, 2017. — 445 p.
12. Schabas W. A. *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute*. — Oxford : Oxford University Press, 2016. — 1800 p.

3. Законодавчі та нормативно-правові акти

13. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 р.

14. Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. та Додаткові протоколи до них.

15. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р.

16. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р.

17. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25–26. — Ст. 131.

4. Інтернет-ресурси

18. Офіційний сайт Міжнародного кримінального суду. — Режим доступу: <https://www.icc-cpi.int> (дата звернення: 30.12.2025).

19. Офіційний портал Організації Об'єднаних Націй. — Режим доступу: <https://www.un.org> (дата звернення: 30.12.2025).

20. Інформаційний портал з міжнародного права *European Journal of International Law*. — Режим доступу: <https://www.ejil.org> (дата звернення: 30.12.2025).